

subsistentiae, et per modum potentiae et abstractionis. In primo sensu esse Dei dicitur simplicissimum; in secundo sensu dicitur simplicissimum ens quod primo concipitur a nobis et analogice praedicatur de omnibus omnino rebus.

Oppon. 9.º Esse divinum est infinitum. Atqui extra infinitum nihil concipi potest. Ergo esse creaturarum identificatur cum ipso esse Dei, ideoque datur unicum ens.

Resp. Dist. mai. Esse Dei est infinitum negative et per modum actus, ideoque principium et causa efficiens omnium quae participant rationem entis, *Conc.* Est infinitum privative, seu indefinitum, *Neg. Dist. min.* Extra infinitum nihil concipi potest, quod non sit causatum ab ipso, *Conc.* Quod non subsistat in ipso, *Neg. et Neg. cons.*

QUAESTIO II.

De processione creaturarum a Deo seu de creatione.

CONTINUATIO RERUM. Res mundanae, ex quibus admirabilis et pulcherrima huius universi machina conflat, non solum sunt a Deo realiter distinctae, uti proxime probavimus contra Pantheistas; verum etiam ita diversae sunt a divina substantia, ut nulla ratio seu praedicatio possit univoce attribui ipsis et Deo. Deus quippe gloriosus est actus purissimus et ipsum esse per se subsistens; contra res aliae a Deo diversae sunt concretae ex essentia et esse. Unde quaelibet praedicatio quae ex perfectionibus rerum visibilium a nobis prius cognitae transfertur ad Deum, transferri solummodo potest secundum rationem proportionaliter eandem. Sic per res visibiles quae notiores sunt quoad intellectum nostrum qui accipit cognitionem a sensibus, ascendere potuimus ad aliqualem Dei cognitionem capessendam; et ex eo quod res, quas sensibus tractamus, sunt mutabiles, finitae, contingentes, argumentando deduximus, existere ens aliquod immobile, infinitum, necessarium quod ipsis fuit causa essendi, et quod vocamus Deum. Si ergo Deus, actus purissimus, immobilis et infinite perfectus necessario est causa essendi omnibus rebus, quae important potentiam ad esse et ad non esse, generatim saltem licet inferre, omnes res fuisse productas a Deo tamquam a causa effectrice, et ad ipsum ordinatas tamquam ad finalem omnium causam; et consequenter res omnes processisse a Deo, qui est primum principium et causa universalis totius entis participati.

Verum enim cum etiam causae particulares et finitae aliquid producant extra se per suam actionem, quae primo cognoscitur a nobis, et per quam manuducimur ad cognoscendam operationem divinam rerum effectricem, hoc in loco proprie inquirendum venit, quaenam sit ratio et natura actionis divinae per quam Deus res ab ipso effectas produxit in esse. Sic explicata manebit quaestio, quae versatur circa processionem rerum a Deo; et cum haec actio proprio nomine dicatur creatio, ad explicandam rerum originem de actione creatrice disserendum nobis erit. Ut autem ordine et via procedamus, primo recensendae nobis sunt et refellendae falsae philosophorum sententiae de ortu et origine mundi, et sic paratior erit via ad veram doctrinam de mundi origine asserendam.

ARTICULUS I.

REFELLUNTUR ERRORES PHILOSOPHORUM DE ORIGINE MUNDI.

CAUSA TALIU ERRORUM. Humana mens sibi relicta et lumine fidei christianae nondum collustrata aegre admodum verum conceptum creationis assequi potest, uti diserte professus est ipse Baylius testis minime suspectus. Hoc in causa fuit, quamobrem tot exorti sint et in vulgus disseminati errores circa originem mundi, tum inter sese tum cum recta ratione pugnantes. Omnes quippe philosophi, qui germanum creationis conceptum corruperunt, simul de mundi origine falsa et absurda loquuti sunt, cum geminae quaestiones arctissime copulenter inter se. Siquidem, uti sapienter notatum fuit a S. Thoma, huiusmodi philosophi in assignandis rerum principiis ad causas dumtaxat particulares se contulerunt, et cum non potuerint animo informare universalem totius entis causam, admiserunt vel materiam, vel substantiam quamdam increatam, quae operationi agentis subiecta induebat diversas rerum formas sive accidentales sive substantiales. En illustra Aquinatis verba: « Antiqui philosophi paulatim et pedetentim intraverunt in cognitionem veritatis. A principio enim quasi grossiores existentes non existimabant esse entia nisi corpora sensibilia. Quorum qui ponebant in eis motum, non considerabant motum nisi secundum aliqua accidentia... Et supponentes ipsam substantiam corporum increatam, assignabant aliquas causas huiusmodi accidentalium mutationum; ut puta amicitiam, litem, intellectum. Ulterius vero procedentes, per intellectum distinxerunt inter formam substantialem et materiam, quam ponebant increatam; et perceperunt, mutationes fieri in corporibus secundum formas essentielles, quarum transmutationum quasdam causas universales po-

nebant... Sed considerandum est, quod materia per formam contrahitur ad determinatam speciem; sicut substantia alicuius speciei per accidens ei adveniens contrahitur ad determinatum modum essendi, ut homo contrahitur per album. Utrique igitur consideraverunt ens sub particulari quadam consideratione, vel in quantum est hoc ens, vel in quantum est tale ens, et sic rebus causas agentes particulares assignaverunt » (1).

Leucippus, Democritus, Epicurus. Primus error qui nobis occurrit est veterum Materialistarum Leucippi, Democriti, Epicuri, qui opinati sunt, mundum profectum esse ex materia infecta et aeterna, nimirum ab atomis per infinitum inane et vacuum volitantibus, et casu quodam ac temere coalescentibus in elegantem hanc rerum motionem ac structuram. Censebant enim, ut cum Tullio loquamur, in immensitate longitudinum, latitudinum et altitudinum infinitam vim volitare atomorum, quae interiecto inani cohaerescabant inter se, et aliae alias apprehendentes continuabantur, ex quo efficiebantur hae rerum formae atque figurae, quas intuemur oculis. Ut portentum hoc aliis suaderent, finxerunt corpuscula illa quaedam levia, alia aspera, rotunda alia, partim angulata et quasi hamata et uncinata, ita ut in fortuitis turbulentisque concursibus sese apprehendere valerent et mundum efficere, nulla cogente natura!

Plato, Anaxagoras. Secundus error est Platonis et Anaxagorae, qui rati sunt, materiam mundi esse increatam et a se exstantem, sed ab intelligentia seu a Deo accepisse formam et ordinem, quibus ornatur. Verum in hoc Anaxagoras discrepat a Platone, quod primus statuerit, res tempore infinito quievisse, et per intellectum extrahentem unum ab alio incepisse moveri; secundus vero docuit, materiam ab aeterno motam motu inordinato, postea reductam fuisse ad ordinem a primo agente, nempe a Deo (2). Quare primi tuiti sunt, atomorum turbulentam et fortuitam concursionem esse rerum principium a Deo omnino independens, et consequenter solummodo causas materiales admiserunt; secundi ex adverso posuerunt materiam mundi independentem a Deo quoad esse, sed ipsi subiectam quoad ordinem et dispositionem, adeoque causam materialem et agentem induxerunt (3).

Aristoteles, Neoplatonici. Tertius error tribuitur Aristoteli, qui docuisse videtur, mundum esse aeternum, ingenitum, et infectum (4), et quibusdam Neoplatonicis, qui ut platoniam doctrinam cum aristotelica et christiana componerent, professi sunt, mundum esse aeternum

(1) I p. q. 44, a. 2; cf. etiam *QQ. DD. De pot.* q. 3, a. 5.

(2) De hoc errore cf. S. THOM. 2 *Sent.* Dist. 1, q. 1, a. 5.

(3) Uterque error tum Leucippi et Democriti, tum Platonis et Anaxagorae egregie refellitur ab ARISTOTELE, *De coelo et mundo*, lib. III, cap. IV, text. 20 et seq.

(4) Cf. ARIST. *De gener. et corrupt.* lib. 1, cap. XII; *Physic.* lib. VIII, cap. I. De sententia Aristotelis uberius loquemur paulo post.

et a Deo creatum; tametsi eorum creatio non differat quicquam ab emanatione pantheistica, de qua loquuti sumus.

Errores Ethnicorum conferuntur cum vera doctrina. Vera sententia docet, mundum non semper exstitisse, sed a Deo libere conditum fuisse ex nihilo in tempore. Huiusmodi sententiae, quae divinitus revelata fuit, adstipulantur omnes Sancti Patres et Doctores catholici ad unum. Ut autem Ethnicorum doctrinam conferamus cum nostra, quam fide accepimus, et secernamus ea, in quibus nobiscum conveniunt, ab illis in quibus dissentiant a nobis, advertimus, eos nobiscum in quatuor concordare, nimirum: 1) Admittunt aliquid praecessisse ab aeternoque fuisse, quidquid illud sit. 2) Conveniunt, paucis exceptis, causam efficientem fuisse ab aeterno, non dicimus unam vel plures, sed absolute sive sit una sive sit multiplex. 3) Docent, non omnia quae facta sunt, esse destruenda. 4) Demum omnes philosophi ante Aristotelem tradunt, mundum esse genitum, uti Anaxagoras, Empedocles, Melissus, Plato. Aristoteles omnium primus, ut ipse fatetur, fecit mundum ingenitum et aeternum (1). Differunt autem maxime non solum nobiscum, sed etiam inter se, eo quod plerique eorum affirmant, non solum causam efficientem esse aeternam, verum etiam aliud principium praeter ipsam. Alii quippe ponunt materiam aeternam, alii unum elementum, alii plura elementa. Contra nos fide docemur, aeternitatem soli Deo convenire; cetera ab ipso condita esse in tempore (2).

Errores recentiorum. Posthabito Cartesio, qui christianam veritatem de mundi creatione conciliare volens cum doctrina atomorum, quam a Democrito acceperat, docuit mundum compositum ex atomorum concursione, Deumque posuit non solum auctorem materiae, sed etiam legum et communicationis motus (3), de incredulis pauca subiicemus. Auctor *Systematis naturae* docuit, mundum ab aeterno exstitisse non secus ac nunc existit (4). Alii Materialistae, admittentes materiam mundi aeternam, affirmant, mundum evolutum et efformatum esse per vim ipsi materiae insitam; proclamant enim, nullam aliam vim citra materiam possibilem esse, ideoque creationem repugnare blaterant, quippe quae supponit in aliquo agente potentiam a materia separatam. Sic Büchnerus qui ea in re alios Germaniae Materialistas imitatus est. Demum aliqui adstruentes, Deum esse causam necessariam mundi, docent, res fuisse conditas a Deo ab aeterno. Sic iterum revocarunt errorem Origenis et quorundam

(1) Cf. ARIST. *De coelo et mundo*, lib. I, text. 102.

(2) Cf. TOLET. in lib. 8 *Physic.* cap. 11, q. 1, ubi veterum sententias erudite exponit et refellit; de Aristotele, cf. S. THOM. I p. q. 46, a. 1.

(3) Cf. CARTES. *Des principes de la philos.* part. 3.

(4) Hoc opus tribuitur Paulo Thiry Baroni d'Holbach.

veterum, de quibus meminit S. Basilius, aientium, Deum esse quidem causam mundi, sed causam non voluntariam, sicut corpus umbrae. Inter recentes Robinetus sensit, Deum non potuisse mundi creationem nec omittere nec retardare, quippe quod Ipse non est causa libera sed essentialiter creatrix. Eandem necessitatem creationis propugnavit Victor Cousin, qui ex eo argumentatus est, quod cum Deus sit simul substantia et causa, numquam potuit esse substantia, quin una esset causa; ideoque necessario et ab aeterno res condidit.

Infiniti essemus, si recensere vellemus omnes errores, qui hac super re cumulati fuerunt a recentiorum philosophantium opinandi licentia; sed veritatis potius solliciti aberrantium placita libenter missa facimus: « Quidquid horum sit, ait Doctor Angelicus, non est nobis multum curandum; quia studium philosophiae non est ad hoc, quod sciatur quid homines senserint, sed qualiter se habeat veritas rerum » (1). Quare ad refellendum duplicem errorem veterum ab initio commemoratum sequentem statuimus propositionem.

PROPOSITIO.

Mundi origo neque explicatur per fortuitum atomorum concursum, neque per materiam a se existentem, et dependentem a Deo quoad ordinem qui in rebus mundanis viget.

Prob. 1^a pars. Arg. 1.um In mundo viget ordo admirabilis, constans, omni ex parte absolutus ac perfectus. Atqui huiusmodi ordo nequit oriri ex fortuito et turbulento concursu atomorum per infinitum inane volitantium. Ergo origo mundi non potest explicari per temerarium atomorum concursum. Cum propositio maior evidens sit, sic possumus declarare propositionem minorem. Ordo efflorescit ex idonea plurium dispositione et conspiratione ad unicum finem; est quippe ordo: *Parium dispariumque rerum sua cuique loca tribuens dispositio* (2). Porro ordinare media ad finem est proprium agentis intellectivi. Ergo mundi ordo non dependet a temeritate et casu, sed a consilio et ab intellectu. Quare iure Tullius temeritatis assertores acriter insectatur, inquit: « Quis hunc hominem dixerit, qui cum tam certos coeli motus, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa et apta viderit, neget in his nullam esse rationem, eaque casu fieri dicat, quae quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus? An cum machinatione quadam moveri aliquid videmus, ut sphaeram, ut horas, ut alia permulta, non dubitamus

(1) *De coelo et mundo*, lib. I, lect. 22.

(2) S. AUGUST. *De Civit. Dei*, lib. XIX, cap. XIII, n. 2.

quin illa sint opera rationis; cum autem impetum coeli admirabili cum celeritate moveri vertique videamus, constantissime conficientem vicissitudines anniversarias cum summa salute et conservatione rerum omnium, dubitamus, quin ea non solum ratione fiant, sed etiam excellenti quadam et divina ratione? » (1).

Arg. 2.um Si atomi essent infectae, et exstantes necessitate naturae, deberent omnes ornari eadem essendi necessitate eademque figura, et consequenter deberent agitari eodem motu, celeritate et directione. Atqui in tali hypothese atomorum concursus et complexio foret impossibilis. Ergo origo mundi conficta a Democrito et Epicuro est plane absurda ac ridicula.

Placet iterum afferre verba Tullii, qui hanc rationem ita festive et eleganter contra Democritum et Epicurum persequitur: « Ille (Democritus) atomos quas appellat, idest corpora individua propter soliditatem, censet in infinito inani, in quo nihil nec summum nec infimum, nec medium nec ultimum, nec extremum sit, ita ferri ut concursionibus inter se cohaerescant; ex quo efficiantur ea quae sint, quaeque cernantur, omnia: eumque motum atomorum nullo a principio, sed ex aeterno tempore intelligi convenire. Epicurus autem in quibus sequitur Democritum non fere labitur. Quamquam utriusque cum multa non probo, tum illud in primis, quod cum in rerum natura duo quaerenda sint; unum quae materia sit ex qua quaeque res efficiatur; alterum quae vis sit quae quidque efficiat: de materia disseruerunt, vim et causam efficiendi reliquerunt. Sed hoc commune vitium, illae Epicuri propriae ruinae. Censet enim eadem illa individua et solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam: hunc naturalem esse omnium corporum motum. Deinde ibidem homo acutus cum illud occurreret; si omnia deorsum e regione ferrentur, et ut dixi ad lineam, numquam fore ut atomus altera alteram posset attingere: itaque attulit rem commentitiam: declinare dixit atomum perpaulum: quo nihil posset fieri minus. Ita effici complexiones, et copulationes et adhaesiones atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus omnesque partes mundi, quaeque in eo essent. Quae cum res tota ficta sit pueriliter, tum ne efficit quidem quod vult. Nam et ipsa declinatio ad libidinem fingitur (ait enim declinare atomum sine causa: quo nihil turpius Physico, quam fieri sine causa quicquam dicere); et illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit, e regione inferiorem locum petentium, sine causa eripuit atomis: nec tamen id, cuius causa haec finxerat, assequutus est. Nam si omnes atomi declinabunt, nullae unquam cohaerescant: sive aliae declinabunt, aliae suo nutu recte ferentur: primum erit hoc quasi provincias atomis dare, quae recte, quae oblique ferantur: deinde

(1) *De nat. Deorum*, lib. II, cap. XXXVIII.

eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus haeret turbulenta concursio, hunc mundi ornatum efficere non poterit » (1).

Arg. 3.um Uti a nobis alibi probatum est, omne agens naturale operatur propter finem. Iam vero agere constanter propter determinatum finem e regione opponitur temerario et fortuito motui atomorum, nam fortuna amica varietati constantiam respuit. Ergo positio Democriti et Epicuri inter inanes fabulas amandanda est. Praesertim si quaeremus ab Epicuro et etiam a recentibus transformismi adstipulatoribus, qui in suis doctrinis Epicuro operam dedere, si quaeremus, inquam, quo pacto ex temerario hoc concursu fierent plantae, animalia, et homo. Unde Lactantius postquam hoc argumentum contra Atomistas eleganter explanaverit, concludit, inquires: « Nonne prodigio simile est aut natum esse hominem, qui haec diceret, aut exstitisse qui crederet? » (2).

Prob. 2.^a pars. Mundi materia est ens contingens et finitum. Atqui tale ens a se exstare nequit, sed necessario expostulat ut ab alio producat. Ergo mundus non potest produci ex materia infecta et increata. Accedit 1) quod materia infecta et improducta esset independens in essendo a qualibet causa efficiente. Porro ens independens ab agente in essendo nequit subiici operationi alicuius causae ad hoc ut formam accipiat, in ordinem exigatur, et dirigatur ad finem. Ergo vel materia infecta remanebit semper in eodem statu, vel dicenda est existentiam recepisse ab aliqua causa efficiente. Accedit 2) quod motus ille inordinatus, quo materia ab aeternitate fingitur agitata a Platone, vel asseritur profectus ab ipsa materia, vel causatus ab alio. Si admittitur causatus ab alio, evanescit commentum Platonis. Si adstruitur profectus ab ipsa materia, tunc ille motus inordinatus erit naturalis materiae, quia ortus ex ipsa eius natura; ideoque esset contra naturam materiae ab alio moveri motu ordinato (3).

Arg. 2.um quod allatum fuit a Gerdilio et desumptum ex duobus his principiis. 1) Materia per se indifferens est ad motum et ad quietem, idest non habet in se principium quod sui motus. 2) Materia existere nequit sine actuali determinatione ad motum vel ad quietem. His positis, sic concluditur ratio. Si materia non esset producta ab alio, in ea solummodo reperiri possent proprietates a sua natura dimanantes, minime vero illae, quae a sua natura non profluunt; nam quod necessario et a se exstat, minime privari potest naturalibus proprietatibus, neque donari contrariis. Iam vero ex primo principio materia est indeterminata ad motum et ad quietem; ex secundo indeterminatio haec in ea locum habere non potest. Ergo ma-

(1) *De finibus*, lib. I, cap. VI.

(2) LACTANT. *De ira Dei*, cap. X.

(3) Cf. ARIST. *De coelo et mundo*, lib. III, cap. IV.

teria infecta si ponitur, oppositas et sibi invicem repugnantes proprietates possidere dicenda est. Hoc argumentum eo recidit ut dicatur: Materia sive ad motum sive ad quietem debet determinari ab agente extrinseco, cum non possit neque seipsam movere neque per seipsam quiescere. Atqui materia infecta et ex se existens nequit determinari ab agente extrinseco. Ergo materia infecta repugnat.

ARTICULUS II.

DE POTENTIA OPERATIVA DEI (I).

RATIO QUAESTIONIS ASSIGNATUR. Cum ortus et productio mundi explicari non possit per causas particulares et finitae virtutis, quae cum agant per informationem et veri nominis mutationem, semper praesupponunt suae operationi aliquod praeexistens subiectum, quod ab ipsis transmutatur; ad rerum originem rite explicandam necesse est recurrere ad causam primam et universalem totius entis, quae in agendo independens est omnino a qualibet re sibi extranea; et haec causa dicitur Deus. Prima ergo causa, quae rebus omnibus a se diversis communicat esse secundum totam substantiam, ideoque producit ens in quantum est ens, operatur per intellectum adiecta voluntate et potentia, quia in eius operatione intellectus est dirigens, voluntas est imperans, potentia est exsequens. Quare ad eius propriam actionem rerum productricem rite explicandam, aliquid dicendum venit de sua potentia, seu virtute operativa, cum iam a nobis satis dictum sit de intellectu et voluntate.

Quid potentia? Potentia prout hic sumitur pro virtute activa seu operativa, definitur a S. Thoma: *Principium agendi in aliud*: et denominatur ab actu secundo, qui est operatio seu actio. Porro si potentia identificatur cum actione, a qua distinguitur solum secundum rationem intelligibilem et modum significandi, tunc potentia licet significetur per modum principii operationis; nihilominus in re non est principium nisi effectus, cum nihil possit esse principium suipsius. Haec potentia, quae non agit per operationem a se realiter distinctam, sed est ipsa sua operatio, cum sit mere activa et actus purus, est in agendo omnino independens, ideoque non eget aliquo subiecto praesupposito, ad hoc ut sit alteri principium essendi; et consequenter non importat realem relationem ad rem factam, sed solum relationem rationis. Et ea de re huiusmodi potentia invenitur solummodo in

(1) De hac re pertractat S. THOMAS, I p. q. 25; QQ. DD. *De pot.* q. 1 *Contra gent.* lib. II, cap. VII et seq.